

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

پایان نامه‌ی دوره‌ی کارشناسی ارشد

رشته‌ی زبان و ادبیات عرب

عنوان :

پژوهشی در ادب سعاد الصباح

استاد راهنما :

دکتر حسین ناظری

استاد مشاور :

دکتر عباس طالب زاده شوشتری

نگارنده:

مریم فرهمند

شهریور ۱۳۸۷

تقدیم به:

پدر و مادرم

نخل های استوار زندگی ام،

که در سایه سار فداکاری و مهربانی شان باغ سبز اندیشه ام شکوفا کردید. آنان که راست قامتی ام در
سکستگی قاشان تجلی یافت. باشد که قطره ای از دریای بیکران عشقتان را پاسخگو باشم.

پاسکزاری:

هرشاخه که در باغی بار و ثمری دارد در تریتش ناچار دستی اثری دارد

هر گل که سگوفاشد در صحن چمن خندان بر او نظری از مهر صاحب نظری دارد

هر چند در خوانند استاد کرامی را در دیده ی من استاد قدر دگری دارد

اینک که این رساله به یاری خداوند بزرگ به پایان رسیده، بر خود لازم می دانم از اساتید ارجمند آقایان دکتر حسین ناظری و دکتر عباس طالب زاده که در بهر عمر رسیدن این رساله دست مرا مهربانانه گرفته و از بیچ کوششی در به سامان رسیدن آن، فروگذاری نکردند، صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

نیز از آقای عباس امیری که همکاری ایشان گره گشای بسیاری از مشکلات بنده بود، تشکر و قدردانی می گردد. در نهایت از همه ی بزرگوارانی که در این مدت به هر طریق با بنده همکاری و بهگامی داشته اند، تشکر می نمایم.

فره مند

انسان به عنوان تنها موجود اندیشه‌ور و خردمند، همواره در جستجوی گم‌شده‌ی خویش، تشنه‌جان در وادی طلب پویان بوده و احساسات و اندیشه‌های خود را به‌گونه‌ی شفاهی و یا مکتوب بازتاب می‌داده است.

انسان‌ها در طول تاریخ، همواره اندیشه‌ها و دل‌مشغولی‌های مشابه داشته‌اند و می‌توان گفت در اکثر موارد، انسان‌ها هرچند از نظر زبان و خط متفاوت بوده‌اند، درون‌مایه‌های فکری آنان، بسیار به یکدیگر شباهت داشته است.

در گستره‌ی علوم انسانی، ادبیات مهم‌ترین عامل پیوند و دادوستدهای فرهنگی ملت‌ها بوده و نقش ادبیات منظوم و شعر به دلیل دل‌بستگی بیشتر مردم به آن، مؤثر بوده است و شعر که برجوشیده از احساسات انسان‌های صاحب‌ذوق بوده، بسیار سریع میان ملل مختلف رواج و انتشار می‌یافته و همواره به عنوان ابزاری نیرومند، رشد و شکوفایی فرهنگی و اخلاقی را سبب می‌شده و عامل صلح و آشتی و حتی پیوندهای عمیق سیاسی و فرهنگی در میان ملت‌ها بوده است.

ادبیات معاصر شاخه‌های گوناگون هنری را پوشش می‌دهد. نهضت شعری که اصول نظری آن به وسیله‌ی زن شاعر، پی‌ریزی شده انقلابی در شعر و ادبیات شمرده می‌شود. در جامعه‌ای که به بیان صریح زن از احساسات و عواطف خویش عادت نکرده، بیانی که صریح باشد و تلویحی و رمزی نباشد، ناهنجاری شمرده می‌شود، زیرا مدت مدیدی بود که مرد می‌پنداشت که او از زن نیز بهتر می‌تواند احساسات و عواطف وی را ادراک نماید و بیان کند، اما قهرمانانی در ادبیات معاصر ظهور کردند که شعر را از هارمونی‌های پرطنطنه‌ی مردانه رها کردند. یکی از این قهرمانان که توانست راه تازه‌ای در عرصه‌ی شعر و شاعری پدید آورد «سعاد الصباح» بود که در برخی دیدگاه‌ها و تحلیل‌های امیال و غرایزش از مردان نیز جسورتر و تواناتر بود.

سعاد در ۱۹۴۲م در کویت در خانواده‌ای متمول متولد شد. او از معدود زنانی بود که توانست در برهنگی فرهنگی جامعه‌ی عربی به توفیقاتی دست یافته، بعد از ازدواج به تحصیل ادامه داده و لیسانس خود را در قاهره و فوق‌لیسانس و دکترای خود را در زمینه اقتصاد و علوم سیاسی از دانشگاه ساری جلفورد انگلیس اخذ کرده و هم‌اکنون به عنوان استاد دانشگاه کویت و نویسنده‌ی مقاله‌هایی در مجله‌های مختلف از جمله مجله‌ی «الشراع» لبنان با ادب دوستان، در ارتباط است.

سعاد مجموعه شعرهای گوناگونی در زمینه‌های شعر وجدانی، اجتماعی، وطنی و سیاسی سروده که به زبان‌های زنده‌ی دنیا ترجمه شده و در طول این رساله نیز نمونه‌های شعری سعاد با نقد و تحلیل آن ارائه شده است.

هدف از این نوشتار آشنا نمودن هرچه بیشتر ادب دوستان و دوستداران ادبیات و شعر معاصر عرب با زندگی، شعر و اندیشه‌ی سعاد الصباح است.

یکی از عواملی که نگارنده را به سوی این موضوع سوق داد، علاقه به ادبیات معاصر، شعر زن و حساس شدن بر نقدهایی که مقالات اینترنتی بر شعر و زندگی سعاد وارد ساخته، بوده است. همهی این عوامل جرقه‌ای برای ورود نگارنده به دنیای سعاد و نگاه کردن به ماوراء زندگی از دریچه‌ی چشم وی در سلسله‌ی تحقیقی آکادمیک بوده است.

از لحاظ پیشینه‌ی موضوع هر چند سعاد الصباح شخصیتی شناخته شده و مشهور در دنیای عرب است، اما در کشور ما پژوهشی در این راستا صورت نگرفته و این نویسنده و شاعره‌ی عرب برای بسیاری از علاقمندان به ادبیات معاصر و زبان عربی ناشناخته بوده و تنها ترجمه‌ی چهار مجموعه‌ی شعری او موجود بوده، اما برای شناساندن این شاعر بلند آوازه و دیرآشنای عرب کافی نمی‌باشد.

فرضیه‌هایی که در مرحله‌ی ابتدایی رساله مطرح شد بیشتر پیرامون رویکردهای شعری شاعر بوده و اینکه آیا سعاد، شاعری مردمی است که انعکاس آرزوها و آرمان‌های توده‌ی مردم در شعرش باعث شهرت او شده و یا اینکه محبوبیت او متأثر از فاکتورهای حمایتی لقب «الصباح» است؟ آیا شاعر در مقام یک زن به مثلث زن، عشق و وطن با احساسی راستین پرداخته یا اشعارش تصاویری عاریت گرفته شده از فرهنگ لغت دیگر شاعران است؟

نگارنده در این رساله نهایت تلاش و کوشش خود را جهت روشن شدن این فرضیه‌ها بکارگرفته است، باشد که مقبول افتاده باشد.

شیوه‌ی این پژوهش کتابخانه‌ای بوده و در سامان یافتن آن این مراحل، گام به گام اجرا شده است:

- ۱- بررسی منابع و کتاب‌های مرتبط با ادبیات معاصر و فیش برداری از آنها.
 - ۲- مطالعه‌ی دقیق کتابهای مربوط به تاریخ و اوضاع سیاسی و اجتماعی زیست محیطی شاعر.
 - ۳- بررسی و مطالعه‌ی آثار شاعر و آثار نقدی که در شناخت بهتر زندگی و روحیه‌ی شاعر مؤثر بوده است.
 - ۴- تنظیم فیش‌های جمع‌آوری شده و شروع به تحلیل، تنظیم و تدوین پایان نامه.
- با روشن شدن کلیاتی درباره‌ی موضوع اصلی رساله و بیان فرضیات و پیشینه‌ی تحقیق و روش کار اینک به فصل‌بندی رساله اشاره می‌شود:

رساله‌ای که پیش روی دارید شامل چهار فصل به شرح ذیل است:
فصل اول که در بردارنده‌ی چهار بخش است، در ابتدا نگاهی کلی به تاریخ کویت داشته و مباحثی چون موقعیت جغرافیایی و تاریخی، شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کویت و در بخش پایانی به جنبش زنان، جایگاه زن در صحنه‌ی اجتماع و شأن یک زن خلیج‌نشین بویژه در کویت پرداخته شده است.

فصل دوم پیرامون زندگی‌نامه‌ی شاعر و رونمایی دیوان‌های نظم و نثر و منابع اینترنتی وی بوده است.

فصل سوم جلوه‌های شعری سعاد را معرفی کرده، رویکردهای زن، وطن و عشق با زیرمجموعه‌های هر یک از آن‌ها به صورت جداگانه بررسی شده و برای هر مورد نمونه‌ی شعری زیبایی آورده شده است. هدف اصلی و کلی رساله در همین فصل گنجانده شده که بسی جای تأمل و دقت نظر دارد.

فصل چهارم و نهایی رساله به زبان شعری سعاد پرداخته و با بهره‌گیری از ساختارهای شاعرانه‌ای نظیر عاطفه، صور خیال و واژگان خاص، شعر وی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

منابع مهم مورد استفاده در این رساله شامل مجموعه‌ی آثار سعاد الصباح و کتاب‌های نقدی بوده که همه این منابع مستقیماً از کشور کویت با کمک دوستان ایرانی و غیر ایرانی تهیه شده است.

همت بلندوار که مردان روزگار
از همت بلند به جایی رسیده‌اند

فصل اول: کویت در یک نگاه

بخش اول: موقعیت جغرافیایی و تاریخی

۱-۱-۱- موقعیت جغرافیایی

۱-۱-۱-۱- جغرافیای کویت

۱-۱-۱-۲- آب و هوای کویت

۱-۱-۱-۳- شهرهای کویت

۱-۱-۲- موقعیت تاریخی

۱-۱-۲-۱- پیشینه‌ی تاریخی کویت

۱-۱-۲-۲- وجه تسمیه کویت

بخش دوم: شرایط سیاسی

۱-۲-۱- استقلال کویت و عواقب بعد از آن

۱-۲-۲- حاکمیت خاندان الصباح

بخش سوم: موقعیت اقتصادی و فرهنگ

۱-۳-۱- اقتصاد

۱-۳-۲- آموزش

۱-۳-۳- بهداشت

۱-۳-۴- دین و نژاد مردم کویت

بخش چهارم: موقعیت اجتماعی زن در کویت

۱-۴-۱- زن در آئینه‌ی اجتماع

۱-۴-۲- ظهور جنبش زنان

۱-۴-۳- جنبش زنان در کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس

۱-۴-۳-۱- جنبش زنان در کویت

۱-۴-۳-۱-۱- زن کویتی قبل از نفت

۱-۴-۳-۱-۲- زن کویتی بعد از نفت

فصل دوم: نگاهی به زندگی و آثار سعاد الصباح

بخش اول: زندگینامه

۱-۱-۲- سعاد، زنی از جنس قصیده

۲-۱-۲- ازدواج و تاثیر آن در شعر وادب سعاد

۳-۱-۲- زندگی ادبی شاعر

بخش دوم: رونمایی آثار شاعر

۱-۲-۲- آثار شاعر

۱-۱-۲-۲- طبقه‌بندی آثار شاعر

۲-۲-۲- فعالیت‌های سعاد

۳-۲-۲- رونمایی آثار سعاد الصباح

یادداشت‌های فصل دوم

فصل سوم: جلوه‌های شعری سعاد الصباح

رویکردهای شعری سعادالصباح

بخش اول: جلوه‌ی زن در شعر سعاد

۱-۱-۳- زن و جامعه

۲-۱-۳- زن از نگاه سعاد

۳-۱-۳- زن محوری، آزادی و عدالت

۴-۱-۳- نگاه شاعر به نفت

۵-۱-۳- مبارزه‌طلبی شاعر

۶-۱-۳- مرد و زن در اشعار سعاد

۷-۱-۳- سنت‌شکنی در اشعار سعاد

۸-۱-۳- مبارزه انتقام و رویارویی تنها راه رهایی زن

۹-۱-۳- تصویری شاعرانه از مرد شاعرستیز عربی

بخش دوم: جلوه‌ی وطن در اشعار سعاد

۱-۲-۳- اشعار وطنی سعاد

۱-۱-۲-۳- فضای سیاسی و فکری در شعر سعاد

۲-۲-۳- قومیت عربی

- ۳-۲-۱- قهرمانان عرب در شعر سعاد
- ۳-۲-۲- فلسطین
- ۳-۲-۳- لبنان
- ۳-۲-۴- کودکان سنگ و شهداء
- ۳-۲-۵- نفت تهدیدی بر قومیت عربی
- ۳-۲-۳- وطن سرایه‌های سعاد
- بخش سوم: جلوه‌های عشق در اشعار سعاد الصباح**
- ۳-۳-۱- عاشقانه‌های سعاد
- ۳-۳-۲- تأثیرپذیری عشق از تمدن و فرهنگ
- ۳-۳-۳- عشق مادرانه سعاد
- ۳-۳-۴- عشق و سیاست
- یادداشت‌های فصل سوم**

فصل چهارم: ساختار زبانی شعر سعاد الصباح

بخش اول: سعاد شاگردی از مکتب نزار قبانی

- ۴-۱-۱- مکتب نزار قبانی
- ۴-۱-۲- شاعری از جنس قصیده
- ۴-۱-۳- سعاد، شاگردی مکتب آفرین

بخش دوم: زبان شعر

- ۴-۲-۱- زبان شعری
- ۴-۲-۲- تصویر شعری
- ۴-۲-۳- تصویر دریا و طبیعت
- ۴-۲-۴- تصویر طبیعت
- ۴-۲-۳- نوآوری‌های سعاد در تطبیق
- ۴-۲-۱- صنعت مقایسه در رثا
- ۴-۲-۳- مقایسه در عشق و قضیه زن
- ۴-۲-۴- پارادوکس (تناقض) و طنز
- ۴-۲-۵- مبالغه و اغراق
- ۴-۲-۶- مکان:

۴-۲-۷- بارقه‌ی شعری

۴-۲-۸- عناصر شعر سعادت

۴-۲-۸-۱- خیال

۴-۲-۸-۲- عاطفه

یادداشت‌های فصل چهارم

۴-۲-۹- نتیجه‌گیری

کتابنامه

بخش اول: موقعیت جغرافیایی و تاریخی

در جهان عرب و حتی مشرق زمین کسی نسبت به جایگاه و موقعیت کویت بی‌اطلاع نیست، این کشور در دهه‌ی هفتاد قرن بیستم، به عنوان وزنه‌ای اقتصادی با وجهه‌ی ملی-عربی و جهانی ظاهر شده است. کویت از راه مشارکت و همکاری مستقیم در طرح‌های عمرانی و نیز کمک‌های مالی، نقش ویژه و اثرگذاری در بیشتر کشورهای عربی ایفا کرده است. پیش از آن که کویت جایگاهی بارز در خانواده عربی به خود اختصاص داده و از نظر اقتصادی دارای اهمیت یابد، در جابجایی کالا و دریانوردی و استخراج و تجارت مروارید فعالیت داشت و مسیر ارتباطی سواحل شرقی آفریقا و هند و جزایر اندونزی به شمار می‌رفت، دوران جدید با تغییرات ناگهانی هند و ایجاد رقابت میان مرواریدهای مصنوعی با مرواریدهای اصلی و نیز ظهور ناوگان تجاری نیرومند در خلیج فارس که کشتی‌های سنتی کویت توان رقابت با آن را نداشتند، عرصه را بر ساکنان این شهر عرب نشین تنگ کرد اما چیزی نگذشت که نفت بسان فرشته‌ی نجات، اوضاع کویت را سر و سامان بخشید و سود سرشار آن اثر شگرفی بر چهره‌ی شهر گذاشت (عبدالله، ۱۹۷۳: ۲۳).

۱-۱-۱ - موقعیت جغرافیایی

۱-۱-۱-۱ - جغرافیای کویت

کویت به شکل مثلثی کوچک در نیم‌کره‌ی شمالی در موقعیتی بین ۲۸ و ۳۰/۲ درجه‌ی عرض شمالی و ۴۶/۵ و ۸۴/۵ درجه‌ی طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است، از طرف شمال و قسمتی از غرب در منطقه‌ی «وادی الباطن» به استان بصره‌ی عراق، از سمت جنوب و قسمتی از غرب با کشور عربی سعودی مرز مشترک دارد، شرق آن را خلیج فارس فرا گرفته است که این محدوده با در نظر گرفتن جزایر متعلق به آن نزدیک به ۱۵۵۴۰ کیلومتر مربع وسعت دارد (مجتهدزاده، ۱۳۴۹: ۱۹۰).

منطقه‌ای در جنوب کویت و در امتداد سواحل خلیج فارس و با وسعتی نزدیک به نیمی از مساحت کویت قرار دارد که عربستان سعودی بر سر مالکیت آن با کویت اختلاف پیدا کرده بود که با میانجی‌گری انگلیسی‌ها منطقه‌ی بی طرف خوانده شد و درآمد حاصله از استخراج نفت در این منطقه بین عربستان و کویت تقسیم می‌شود.

در طول سواحل کویت جزایر متعددی قرار گرفته‌اند که بزرگترین آنها جزیره غیر مسکونی بوبیان «Bubian» است که میان کویت و شبه جزیره فاو قرار دارد و بین این دو باریکه‌ی خورعبدالله واقع است که از عمق کافی برای کشتیرانی برخوردار است و به همین جهت عراقی‌ها در انتهای آن بندری به نام «أم‌القصر» ساخته‌اند که بعد از بصره مهمترین بندر ارتباطی عراق با خلیج فارس به شمار می‌آید (طلوعی، ۱۳۷۰: ۱۰۷-۱۰۶).

۱-۱-۲- آب و هوای کویت

آب و هوای کویت به سبب بیابان‌های اطراف، ریگزارها و شن‌زارهای آن و به‌خاطر موقعیت خاص جغرافیایی این سرزمین، خشک و بیابانی است که با گرمای شدیدی همراه است، گرمای هوا در تابستان به ۵۰ و ۵۵ درجه‌ی سانتی‌گراد می‌رسد و محیطی طاقت‌فرسا و غیر قابل ایجاد می‌کند، بویژه که در این فصل گرمای هوا به میزان زیادی بر رطوبت هوا می‌افزاید اما هوا در زمستان بسیار مطبوع است و آن زمان که بیشتر نقاط جهان زیر پوششی از یخ و برف قرار دارد دمای کویت روزها به طور متوسط نزدیک به ۱۲ تا ۱۵ درجه‌ی سانتی‌گراد و شب‌ها تا شش درجه و گاهی تا صفر می‌رسد، بنابراین برخی از شب‌های زمستانی کویت با یخبندان همراه است.

میزان بارندگی در کویت بسیار اندک و متغیر است، متوسط و حداکثر بارندگی سالانه به ترتیب ۱۰۰ و ۲۰۰ میلی‌متر بوده، که البته در برخی سال‌ها از ۲۵ میلی‌متر تجاوز نکرده و این باران‌ها بیشتر در زمستان، در ماه اسفند و در بهار در ماه فروردین می‌بارند. رودخانه و آب جاری در کویت وجود ندارد و تا پیش از ورود دستگاه‌های بزرگ تصفیه آب به این کشور، آب آشامیدنی و مورد نیاز مردم از چاه‌های آب شور صحرا و شاخه‌های جدا شده از شط‌العرب، تأمین می‌شد و به این ترتیب تهیه‌ی آب مشکل اساسی و مهم در این کشور بوده که بسیاری از برنامه‌های دولت را به خود اختصاص می‌داد و دولت کویت با احداث کارخانجات و واحدهای تصفیه آب، در زمینه‌ی حل مشکل آب توفیقاتی بدست آورد (مجتهدزاده، ۱۳۴۹: ۱۹۲).

۱-۱-۳- شهرهای کویت

کویت یکی از زیباترین و مدرن‌ترین شهرهای شرق به شمار می‌رود، شهرهای دیگر کویت عبارتند از: شهر احمدی، که در جنوب شهر کویت واقع است و مینا الأحمدي «*Almina ahmadi*» در شرق آن در ۳۶ کیلومتری جنوب پایتخت در کنار خلیج فارس واقع بوده، مرکز مهم صدور نفت کویت به حساب می‌آید.

بندر السالمیه، که در فاصله‌ای بسیار کوتاه در شرق کویت در کنار خلیج فارس قرار داشته و از موقعیت بندری جالبی برخوردار می‌باشد. بندر شوخیخ که متصل به پایتخت و در غرب واقع شده است. شویبه در شش کیلومتری جنوب بندر احمدی در کنار خلیج فارس و مینا عبدالله در جنوب بندر احمدی نزدیک شویبه قرار دارد.

روضیتین که در قسمت‌های شمالی کشور و نزدیک مرزهای عراق قرار دارد و اهمیتش از جهت وجود تصفیه خانه‌های نفت و آب است و بالاخره چند شهر کم اهمیت‌تر که عبارتند از: حوالی، الفحیحل و العاصمة (مجتهدزاده، ۱۳۴۹: ۱۹۴).

کویت با این وسعت کم یکی از نقاط ثروتمند جهان محسوب می‌شود. طلای سیاه- نفت- مردم این سرزمین را در ردیف غنی‌ترین مردم جهان قرار داده و باعث مهاجرت مردم سایر نواحی به آن سامان گردیده و این ماده‌ی گرانبها ریگزار کویت را به مدرن‌ترین آبادی‌های جهان و حداقل آسیا درآورده است.

قسمت‌های زیادی از سرزمین کویت از شن و ماسه پوشیده شده و در غرب و جنوب آن ارتفاعاتی به شکل تپه‌ماهورهای بهم‌پیوسته، که گاهی ارتفاعشان به ۴۰ متر می‌رسد، مشاهده می‌شود. سواحل کویت پست و هم سطح دریاست که با فاصله‌ی کوتاهی به سرزمینی که کمتر از ۲۰۰ متر ارتفاع دارد- جلگه- منتهی می‌شود و دنباله‌ی آن در غریب‌ترین نقطه به سرزمین مرتفع‌تری که بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ متر ارتفاع دارد، ادامه می‌یابد و در سایر نقاط کویت جز موج ملایمی که در زمین دیده می‌شود ارتفاع مهمی که بتوان نام کوه بر آن نهاد وجود ندارد (مجتهدزاده، ۱۳۴۹: ۱۹۲).

۱-۱-۲- موقعیت تاریخی

۱-۱-۲-۱- پیشینه‌ی تاریخی کویت

کم بودن منابع درباره‌ی کویت نشانی از فقر تاریخی کویت است و به نظر می‌آید که این کشور با کشف نفت متولد شد و به صحنه‌ی تاریخ و سیاست و اقتصاد جهانی پای نهاد، اما دست‌نوشته‌های اندکی که اشاره به قدمت کویت دارد ماجرا را به گونه‌ی دیگر به تصویر می‌کشد. کویت کشوری کوچک در صحرای وسیعی است که بنا بر روایت تاریخ حدود سه قرن از عمرش می‌گذرد، در تاریخ ادبیات عرب به اشعاری برمی‌خوریم که از قدمت و ریشه‌ی تاریخی کهن کویت پرده برمی‌دارد. بطور مثال، در شعر فرزددق منطقه‌ی کاظمه و روضه که آبی نزدیک کوه کاظمه است و کوه واره یا آواره که شاهد شکست کنده در برابر منذر بن ماء السماء بود، تجلی می‌کند و این نمادها در ادبیات قدیم عربی تأکیدی بر دیر پای بودن تاریخ کویت است. قبایل گوناگون با نام‌های مختلف که مهمترین این قبیله‌ها در تاریخ جاهلی و اسلامی، عبدالقیس، تمیم، بکر بن وائل، تغلب، حنیفه، اسد، المنتفق و العنزه می‌باشند در کویت ساکن بوده‌اند. گستردگی بیابان، ناباروری زمین و کمبود آب سبب مهاجرت آنان شد و با استناد بر این مدارک و شواهد تاریخی اجماع نظری میان مورخین کویت می‌رسیم مبنی بر اینکه تاریخ کویت کنونی به بیش از سه قرن برمی‌گردد (عبدالله، ۱۹۷۳، ۲۱).

۱-۱-۲-۲- وجه تسمیه‌ی کویت

«الکویت» نام جدیدی است که سابقه آن از دو قرن پیش تجاوز نمی‌کند، این منطقه تا کمی قبل از قرن بیستم در فرهنگ‌های اروپایی و برخی فرهنگ‌های عربی «القرین» نامیده می‌شد. منطقه‌ی کویت تا قبل از قرن ۱۲ هجری «۱۸ م» معروف نبود و با اسم القرین به خاطر واقع شدنش بر خلیج کویت که شبیه شاخ «قرن» است- مشهور بود، اما واژه‌ی کویت کنونی که تصغیر واژه‌ی «کوت» است به معنای قلعه یا دژ کوچکی است که محمد بن عریعر رئیس قبیله بنی خالد از اعراب عنیزه در سال ۱۷۱۶م در آن سرزمین بنا کرد و محلی برای اقامت پیروان و انبار توشه و مایحتاج آنان به حساب می‌آمد (یاغی، ۲۰۰۳: ۹۳).

شیخ عبدالعزیز رشید-مورخ کویتی- نقل می‌کند که «الکویت» مصغر «کوت» است و کوت واژه‌ای مشهور در عراق و نجد و کشورهای عربی همسایه‌ی آنها و برخی سرزمین‌های عجم است و به خانه‌ای چهارگوش، مانند دژ و قلعه که برای ضرورتی بنا می‌شد و در اطراف آن اتاق‌های کوچکتری که نسبت به آن خانه محقر بود بنا می‌کردند و این خانه در حکم لنگرگاه و

اسکله‌ی کشتی‌هایی که در آنجا لنگر می‌انداختند محسوب و در کل به خانه‌ای که در نزدیک آب ساخته می‌شد می‌گفتند (عبدالله، ۱۹۷۳: ۱۹).

احمدالشریابی اضافه می‌کند کویت به خانه‌ی کشاورزانی که در همسایگی آب ساخته می‌شد اطلاق می‌شود و این امکان که این واژه عربی نباشد اما به شکل واژگان عربی صرف شده باشد بیشتر است. گفته شده است شاید این واژه عربی و محرف از واژه‌ی «القوت» باشد و تبدیل قاف به کاف در بسیاری از واژگان قدیم و جدید کاربرد دارد و شاید از واژه‌ی «الکویتی» به معنای کوتاه گرفته شده باشد.

سیف مرزوق الشملان سعی می‌کند که این واژه را به زبانی غیر عربی نسبت دهد و معتقد است که واژه‌ی کویت یا فارسی است که برگرفته از «کوة» به معنای روستای زراعی است و یا واژه‌ای پرتغالی به معنای روستا است یا دژ که پرتغالی بودن آن أرجح است (عبدالله، ۱۹۷۳: ۲۰).

بخش دوم: شرایط سیاسی

۱-۲-۱- استقلال کویت و عواقب بعد از آن

همانطور که اشاره شد کویت را سرزمینی مستحدث و جدید و فاقد سابقه‌ی تاریخی و ورود این شیخ نشین به عرصه‌ی تاریخ را با کشف نفت در این محدوده همزمان می‌دانند، بدون توجه به شنیده‌ها و بر اساس مکتوبات نگاهی بر کویت داشته باشیم.

کویت از قرون پیش از میلاد آباد و مسکونی بوده است و حتی لوحی که از جزیره‌ی فیلکه «Failaka» بدست آمده است، تاریخ آن را تا ۳۲۵ قبل از میلاد می‌رساند، کویت در زمان گسترش شاهنشاهی هخامنشی و پس از آن در زمان اشکانیان و ساسانیان مدتی جزو ممالک محروسه‌ی ایران گردید و به هنگام ظهور اسلام همراه با سایر قسمت‌های منطقه‌ی خاورمیانه به امپراطوری اسلام پیوست و در دوره‌ی اقتدار تیموریان در ایران نیز به قلمرو ایران درآمد، همچنین در زمان صفویه، قسمتی از شمال آن تحت تسلط این خاندان بود. کویت در قرن ۱۶ میلادی مانند عربستان سعودی به تصرف عثمانی درآمد.

۱-۲-۲- حاکمیت خاندان الصباح

خانواده‌ی الصباح که حاکمان فعلی کویت هستند از اواسط قرن ۱۷م در کویت مستقر شده و از سال ۱۷۵۹ میلادی «۱۲ هجری» تاکنون بر کویت حکومت می‌کنند.

حکومت کویت مانند حکومت سایر شیخ‌نشین‌های اطراف خلیج فارس یک حکومت خانوادگی بوده و خاندان الصباح تمام مقامات مهم دولتی را به خود اختصاص داده‌اند.

کویت تا سال ۱۷۷۶م بندری متروک بود، تا اینکه در فاصله‌ی سال‌های ۱۷۷۶ تا ۱۷۷۹م به علت جنگ‌های ایران و عثمانی و محاصره و اشغال بصره از طرف ایرانیان، جمعی از بازرگانان عرب بصره شامل فامیل‌های الصباح، الخلیفة و الجلاحیما «الجلاهمة» به کویت کوچ کردند و این بندر را مرکز تجارت خود قرار دادند، در طول قرن ۱۹ کویت به یک بندرگاه مهم تعمیرات کشتی‌ها و ساختن قایق‌های کوچک در خلیج فارس مبدل شد و در تمام این مدت تحت نفوذ ترک‌های عثمانی بود، در سال ۱۹۹۸م شیخ مبارک الصباح که علی‌رغم مخالفت عثمانی‌ها حکومت را به دست گرفته بود، به سبب ترس از واکنش دولت عثمانی به انگلیسی‌ها متوسل شد. دولت انگلیس که در روابط خود با دولت عثمانی جانب احتیاط را رعایت می‌کرد ابتدا در حمایت از شیخ کویت در برابر عثمانی‌ها تردید داشت، ولی با نزدیکی آلمان و عثمانی و زمزمه‌ی احداث خط آهن «برلین- بغداد- کویت» فرصت را برای نفوذ در کویت و جلوگیری از اجرای این نقشه مغتنم شمرد در سال ۱۸۹۹م یک قرارداد تحت‌الحمایگی بین بریتانیا و کویت منعقد گردید.

در سال ۱۹۱۳م انگلیسی‌ها یک تعهد کتبی دیگر از شیخ کویت گرفتند که به موجب آن شیخ متعهد می‌شد در صورت کشف نفت در کویت، امتیاز استخراج و بهره‌برداری از آن را بدون موافقت دولت انگلیس به هیچ شخص یا شرکتی واگذار نکند، با وجود این تا سال ۱۹۴۰م هیچ اقدام جدی برای کشف نفت و استخراج آن در کویت صورت نگرفت و این شیخ‌نشین همچنان به صورت یکی از فقیرترین کشورهای ساحلی خلیج فارس باقی‌ماند.

بعد از کشف نفت و آغاز بهره‌برداری آن در سال ۱۹۴۶م اوضاع کویت به کلی دگرگون شد و ملی شدن نفت ایران در اوایل سال ۱۹۵۱م که به قطع صدور نفت ایران تا پایان سال ۱۹۵۳م انجامید سبب توجه بیشتر به کویت و افزایش میزان استخراج و صدور نفت آن گردید.

کویت اولین دولت خلیجی بود که در ۱۹ دسامبر ۱۹۶۱م استقلال یافت، قرارداد منعقد شده میان کویت و بریتانیا بر استقلال کامل این سرزمین در امور داخلی و خارجی تاکید دارد (القوزی، بی‌تا: ۳۷۱).

بلافاصله بعد از استحصال استقلال در ماه دسامبر ۱۹۶۱ برای انتخاب اعضای یک شورای ۲۰ نفره، از عموم ملت کویت رأی به عمل آمد و این مجلس اساسنامه‌ی جدیدی را بوجود آورد که در نوامبر ۱۹۶۲م مدون گردید و طبق آن یک مجلس ملی با پنجاه عضو بوجود آمد.

اولین اعضای مجلس مذکور در ژانویه ۱۹۶۳م انتخاب گردید و در همین تاریخ شیخ صباح السالم برادر ولیعهد به عنوان نخست وزیر انتخاب شد، بعد از شیخ عبدالله السالم الصباح، برادرش شیخ صباح السالم الصباح امیر آن زمان کویت از سال ۱۹۶۵م به عنوان دوازدهمین امیر خاندان الصباح، به حکومت رسید، وی از رهبران برجسته و روشنفکر و ترقی خواه جهان عرب بود و در امور منطقه‌ای و جهانی با بصیرت و صاحب نظر بوده در مورد خلیج فارس و سرنوشت شیخ نشین‌های این منطقه نظری صائب، دایر بر عدم دخالت کشورهای خارج از منطقه در امور این منطقه و سپردن سرنوشت آن بدست صاحبان اصلی آن دارد.

بعد از استقلال کویت در سال ۱۹۶۱م و از بدو این استقلال عراقی‌ها نسبت به آن ادعای مالکیت کردند و عبدالکریم قاسم رئیس جمهوری وقت عراق طی نطقی رسماً اعلام کرد که کویت جزء لایتجزای عراق بوده و از توابع استان بصره است، اظهارات رئیس جمهور عراق با تحرکات نظامی در مرزهای کویت صورت تهدیدآمیزی به خود گرفت و کویت به شورای امنیت سازمان ملل متحد شکایت برد.

اما استقلال این کشور ابتدا از جانب انگلستان و سپس از جانب اتحادیه‌ی عرب که از سپتامبر ۱۹۶۱م یک نیروی بین‌المللی در آن مستقر ساخت مورد حمایت قرار گرفت. نیروی مزبور در سال ۱۹۶۳م پس از سقوط عبدالکریم قاسم از کویت بیرون رفت و عراق استقلال کویت را به رسمیت شناخت ولی به علت اختلافات مرزی روابط بین دو کشور با مشکلاتی توأم بود (اردلان، ۱۳۶۸: ۴۲۲).

در نتیجه‌ی اقدامات سازمان ملل و پادرمیانی چند کشور عربی اختلافات دو کشور مرتفع گردید ولی این آشتی به قیمت یک باج شش میلیارد ریالی از طرف کویت به عراق تمام شد، عراق یکبار دیگر در سال ۱۹۷۳م مدعی حاکمیت بر کویت شد و این بار نیروهای عراقی مرزهای کویت را نیز مورد تجاوز قرار دادند ولی تحت فشار بین‌المللی بار دیگر از تعقیب ادعای خود دست برداشتند و خاک کویت را تخلیه کردند (طلوعی، ۱۳۷۰: ۱۰۹).

کویت از اعضای اتحادیه‌ی عرب است و همگام با سایر دول عضو این اتحادیه در امور مورد علاقه‌ی اعراب و برای پیشبرد آرمان‌های عربی گام برمی‌دارد.

کویت در سازمان نفتی اوپک که برای جلوگیری از تعدیات کارتل‌های نفتی و هماهنگ ساختن قیمت نفت در بازارهای نفتی و حفظ منافع فروشندگان و خریداران و مصرف‌کنندگان نفت به وجود آمد شرکت دارد و عضو چندین سازمان بین‌المللی می‌باشد.

کویت در اواخر اوت ۱۹۶۹م آمادگی خود را برای شرکت در کنفرانس بزرگ سران اسلامی که بعد از حادثه‌ی آتش‌سوزی در مسجدالاقصی واقع در اورشلیم، از جانب بعضی سران ممالک اسلامی و عرب عنوان گردید، اعلام نموده از آن استقبال کرد (مجتهدزاده، ۱۳۴۹: ۲۱۲).

بخش سوم: موقعیت اقتصادی و فرهنگی

۱-۳-۱- اقتصاد

عموم شیخ‌نشین‌ها کشورهای ثروتمند هستند و درآمد سرانه‌ی آن‌ها یکی از بالاترین درآمدهای سرانه در سراسر جهان است، اما واقعیت این است که آن‌ها پول دارند و نه اقتصاد! پس از کشف نفت، پول به این کشورها سرازیر شد و جامعه را مدرنیزه کرد، اما آن سلسله بنیادها و تاسیساتی را که لازمه وجود یک اقتصاد سالم و فعال است، پی‌ریزی نکرد. در نتیجه ثروت آنان وابسته به صدور نفت است و اگر روزی این درآمد قطع شود، آنان بخش مهمی از مزایای کنونی را از دست می‌دهند (مسجدجامعی، بی‌تا: ۱۵۹).

خلیجیان ثروتمند اما فاقد اقتصاد و نظام اقتصادی پویا هستند. آنان از مشکلات طبیعی رنج می‌برند که خشکی و کمی جمعیت نیز در این فقدان دخیل می‌باشد.

نیل به جامعه نیمه صنعتی در دوران ما در سطح ملی به مسائلی نیاز دارد که عواملی مثل پول و کارگر و مشاور خارجی نمی‌توانند جای آن را بگیرند این هدف نیازمند به نظم، دقت، وظیفه شناسی، برنامه‌ریزی، تلاش پیگیر، مدیریت صحیح، حاکمیت سیاسی سالم و مهم‌تر از همه آموزش است که خلیجیان نه تنها فاقد این همه بودند بلکه بعضاً ضد این ارزش‌ها بر آنها حاکم بود (همان: ۱۶۱)

پانزده هزار کیلومتر مربع وسعت، ۹۲۷۱ میلیون تن نفت در دل خاک خود دارد که ۱۵۲ هزار تن نفت در سال تولید می‌کنند ولی مهم‌ترین نتیجه بحران نفت این است که اقتصاد و ثروت اعراب آنقدر وابسته غرب است که نمی‌توان از استقلال و ماهیت اقتصادی سخن گفت و خلیج نشین‌ها نمی‌توانند به مستقل بودن خود مباهات کنند (دژاردان، ۱۳۵۵: ۲۴۹).

نظام اقتصادی قدیم از صید ماهی و مروارید گرفته تا ساختن بلم و کرجی، از دامپروری و پرورش شتر و اسب گرفته تا کشاورزی و تجارت دریایی سنتی در همان حد محدودی که وجود داشت رخت بر بست بدون آن که نظام اقتصادی جدیدی که سازنده و مستقل باشد جایگزین آن گردد.

کشاورزی کویت به سبب استعداد کم زمین و وسعت ریگزار و شنزار رونقی ندارد و جز در چند واحه واقع در ساحل خلیج فارس که مقداری سبزیجات در آنجا کاشته می‌شود، سرسبزی دیگری به چشم نمی‌خورد. علاوه بر عدم وجود خاک کشاورزی مشکل آب و کم آبی نیز عامل منفی مهمی برای کشاورزی این سرزمین محسوب می‌شود و چون آبیاری کشاورزی آن با سیستم تصفیه آب شور دریا به آب شیرین انجام می‌گیرد، مستلزم هزینه گزافی است که مقرون به صرفه نیست.

با استخراج نفت یکباره چهره اقتصادی کشور عوض شد و نفت به صورت اساسی‌ترین شریان اقتصادی کویت درآمد، کثرت استخراج نفت از یک طرف و عدم وجود سایر منابع اقتصادی از طرف دیگر موجب شد تا سیستم اقتصادی یکپارچه، اما بحرانی و ناپایدار در سرزمین حاکم شود.

در سال ۱۹۳۷م و در زمان امارت شیخ احمد الصباح یک حلقه چاه در این کشور حفر گردید و تحقیقات بعد ثابت کرد که ذخایر نفتی کویت از غنی‌ترین منابع جهان و بعد از عربستان سعودی قرار دارد.

کویت سیاستی را که هدف آن ترقی و توسعه دادن کشورهای عربی است دنبال می‌کند و در راه توسعه و اجرای طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی ناتمام این کشورها از پیشنهاد به وام دادن به وسیله «صندوق کویت برای ترقی اقتصاد اعراب» که در سال ۱۹۶۱م تاسیس شد با این کشورها همکاری می‌کند.

از دیگر منابع اقتصادی کویت صید ماهی است به علت وجود ماهی فراوان در قلمرو دریایی آن، توسعه‌ی این منبع از برنامه‌های مهم اقتصادی این کشور است.

صادرات عمده این کشور نفت است که رقم درآمد آن ۹۶ درصد بودجه دولت را تشکیل می‌دهد. مهمترین کالای صادراتی بعد از نفت و مشتقات آن ماهی، میگو، محصولات حیوانی، مروارید و محصولات شیمیایی است و واردات آن را مواد غذایی، دارو، صنایع ساخته شده و اتومبیل، ماشین‌های تولیدی، خاک کشاورزی، پارچه، فرش و سایر کالاهای مورد نیاز تشکیل می‌دهد. واحد پول این کشور دینار کویتی است که به سبب رونق تجارت نفت ارزش زیادی دارد (مجته‌زاده، ۱۳۴۹: ۲۰۵).

۱-۳-۲- آموزش

فرهنگ و آموزش این کشور در مقایسه با سایر کشورهای عربی منطقه پیشرفته است، آموزش رایگان و در مراحل ابتدایی اجباری است که در طی روز غذای گرم به محصلین داده می‌شود و لباس و نوشت‌افزار آنان توسط دولت تامین می‌شود، اولین مدرسه به سبک جدید در سال ۱۹۱۲م تاسیس شد.

دانشگاه کویت در ۱۵ اکتبر ۱۹۶۶م افتتاح گردید، این دانشگاه مدرن به کتابخانه‌ی بسیار مجلل، آزمایشگاه‌ها، استخر شنا، سالن‌ها و زمین‌های ورزش مجهز است و سردر آن منقوش به جمله‌ی معروف «رب زدنا علماً»^۱ می‌باشد (مجتهدزاده، ۱۳۴۹: ۱۹۵).

۱-۳-۳- بهداشت

بهداشت کویت نیز در مقایسه با کشورهای خلیج‌نشین بهتر است. امور درمانی، پزشک و بیمارستان برای بیماران رایگان بوده، در کلیه آبادی‌ها دارو و وسایل و تسهیلات به رایگان در اختیار مردم گذارده می‌شود و چند بیمارستان مجهز که دارای بخش‌های پزشکی، دندان‌پزشکی، امراض داخلی، اعصاب، رادیولوژی و سایر بخش‌ها در آنجا وجود دارد که مهم‌تر از همه، یکی بیمارستان «الصباح» و دیگر بیمارستان «امیری» است (همان: ۲۰۰).

۱-۳-۴- دین و نژاد مردم کویت

مردم کویت همگی مسلمان و از نژاد سامی در درجه‌ی اول و سفید آریایی در درجه‌ی دوم هستند و زبان رسمی آنها عربی است.

بخش چهارم: موقعیت اجتماعی زن در کویت

۱-۴-۱- زن در آیین‌های اجتماع

در تمام طول تاریخ زنان عنصری جدایی ناپذیر از اجتماع بشری بوده‌اند و در جایگاهی چون مادری، همسری، خواهری و دختری به ایفای نقش پرداخته‌اند. زن این توان را داشته و دارد که پا به پای مرد در عرصه‌های مختلف زندگی شرکت کرده و در نقش‌های متنوع و گوناگون به اقتدار و استقلال برسد. سخن از موجود ارزشمندی است که با دستی گهواره و با دست دیگر دنیا را تکان می‌دهد، بررسی تواریخ گذشته و حال ملل مختلف عالم بیانگر این واقعیت است که